

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР В КОНТЕКСТІ ГУМАНІЗМУ І ПРАКТИЧНОГО УТВЕРДЖЕННЯ ІДЕАЛІВ ЛЮДЯНОСТІ

Одними з основних соціальних функцій релігії вважаються регулятивна і морально-виховна функції, практичне здійснення яких допомагає сформулювати гуманістичні цінності, регулювати стосунки в суспільстві, розвивати людину духовно, зміцнювати моральні та етичні норми. Безумовно, тема співвідношення понять «моральність» та «релігійність» є вельми спірною та дискусійною. І хоча ми ніяк не пропонуємо ототожнювати ці поняття і стверджувати, що в атеїстичному суспільстві неможливо виховання моральної особистості, ми би хотіли розглянути позитивні аспекти впливу релігійного фактору на гуманізм та духовність, а також особливості механізмів практичної реалізації ідеалів гуманізму та людяності за допомогою релігійних теорій і практик.

З точки зору більшості релігій, людина є творінням Бога і несе у собі в тому чи іншому розумінні певну «божественну сутність» («образ божий» у християнстві, атман в індуїзмі тощо). Матеріальний світ, його спокуси, тілесна оболонка людини, а також підступи темних сил змушують людину забути про цю божественну сутність і почати ототожнювати себе із своїм тілом або соціальними ролями. Задача релігії – відновити цей зв'язок, усвідомити і відчувати в собі духовне джерело; саме слово релігія означає зв'язок – зв'язок людини із Богом. Відзначимо, що релігія, як і філософія та мистецтво, має можливість вивести людину за межі буденності чи повсякденності, розкриваючи (або, повторімося, принаймні, намагаючись це зробити) найкраще в людині, підіймаючи людину духовно.

Відзначимо, що з протилежної, атеїстичної позиції, людина сама створює богів, наділяючи їх певними ідеальними якостями та рисами. Так, пригадаємо знамениту фразу Людвіга Фейєрбаха: «Спершу людина несвідомо та мимоволі створює за своєю подобою бога, а потім вже цей бог свідомо та довільно створює за своєю подобою людину» (з роботи «Сутність християнства»). Однак і тут можна звернути увагу, що віруюча людина все ж подумки прагне до морального самовдосконалення, духовного розвитку. Так, поклоніння іконам, ідолам є в деякій мірі різновидом симпатичної магії, коли людина, яка поклоняється певним божествам, святам, сподівається отримати від них особливу силу, захист, благодать.

Одне з центральних та базових морально-етичних запитань, що стосується сфери взаємодії релігії та моралі, пов'язано із крилатим висловом, який приписують Ф.М. Достоевському (хоча він і не є точною цитатою): «Якщо бога нема, значить, все дозволено». Ця фраза є стислим

викладенням етичної концепції Івана Карамазова, персонажа роману «Брати Карамазови». Також можна провести певні паралелі із відомими парі Паскаля та цитатою Вольтера: «Якби Бога не було, його слід було б вигадати». Повертаючись до суті поставленого запитання, відзначимо, що така позиція пояснює концепцію виникнення релігії через страх людини перед смертю, самотністю. Також додаємо, що в основі згаданого вище парі Паскаля лежить раціонально-матеріальний фундамент: прагнення до вигоди, розрахунок, але аж ніяк не віра. Така позиція характерна більше для так званого вульгарного матеріалізму: віра, релігія потрібна лише для забезпечення власних інтересів. До речі, багато богословів та вчених, вивчаючи це явище, і називали таке ставлення як «молитва бізнесмена», «духовні купони» тощо.

Важливим базисом гуманізму є любов – до людей, до людства в цілому. Філософи підкреслювали, що любов до людини є невід’ємним атрибутом гуманного суспільства. На позиціях гуманізму стояли Сократ і Платон, Авіценна і Данте. Розуміння Бога як безумовної любові зустрічається в більшості релігій; так, у Євангелії від Йоана проголошується, що Бог є любов: «Бог є любов, і хто перебуває в любові, той перебуває в Бозі, і Бог перебуває в ньому». Про любов до ближнього чимало йдеться і у Старому Завіті, хоча особливий наголос на цьому робить Ісус Христос.

У філософії індуїзму є концепція трьох гун, з яких створений весь матеріальний світ. І окрім того, які саме вчинки робить людина, вкрай важливо, під впливом якої з гун він перебував, роблячи той чи інший вчинок. Фактично, мова йде про думки та мотиви вчинків: дія може бути продиктованою як любов’ю, так і марнославством і навіть ненавистю до людей. І вкрай важливим є мотив, детермінанти поведінки людини. Буває, наприклад, що людина здійснює добрі вчинки, займається благодійністю, але нею керують егоїстичні, марнославні мотиви.

Говорячи про любов до ближнього і до людей взагалі, не можна пройти повз роботу Є. Фромма «Мистецтво любові», де автор розглядає різні види любові, а також підкреслює, що саме здатність віддавати, жертвувати є проявом любові. Зазначимо, що згадувана вище любов до ближнього, і навіть до сторонньої людини можлива, коли відкидаються кордони приватного і людина усвідомлює єдність світу, яка відсутня у міщанина, затиснутого в рамки споживацького егоїзму та обивательської моралі. Саме ідея єдності всього світу як творіння Бога, на наш погляд, є одним з головних факторів позитивного, гуманістичного впливу на людину, яка служить ідеалам гуманізму. Так, у філософії індуїзму однією з п’яти ніям (моральних принципів, які регулюють відносини з іншими людьми) є ішвара-пранідхана – присвячення всіх своїх дій Богові, прийняття Ішвари (Бога) у якості своєї головної мети. На наш погляд, якщо

розглядати цей принцип з філософських засад, можна провести паралель з поняттям загального блага, до якого слід прагнути. Також цей принцип – загальної взаємодії та єдності дуже добре показано в оповіданні Л. Толстого «Ассирійський цар Асархадон». Ось цитата з нього: «Життя одне у всьому, і ти проявляєш у собі тільки частину цього одного життя. І тільки в одній частині життя, у собі, ти можеш покращити чи погіршити, збільшити чи зменшити життя. Покращити життя у собі ти можеш тільки тим, що будеш руйнувати кордони, які відділяють твоє життя від життя інших істот, будеш вважати інші істоти собою – любити їх. Знищити життя в інших істотах не в твоїй владі. Життя вбитих тобою істот зникла з твоїх очей, але не знищилася. Ти думав продовжити своє життя та вкоротити життя інших, але ти не можеш цього зробити. Для життя немає ні часу, ні місця. Життя миті і життя тисячі років, і життя твоє і життя усіх видимих та невидимих істот рівні. Життя знищити та змінити неможливо, тому що воно одне тільки і є» [1].

Література

1. Толстой Л.Н. Ассирийский царь Асархадон // Толстой Л.Н. Собрание сочинений в 22 тт. М.: Художественная литература, 1983. Т. 14. С. 17—21.
2. Фромм Еріх. Мати чи бути? / Еріх Фромм. // К., Укр. письменник, 2014.